

Валерій КРАВЧУК
аспірант кафедри теорії
держави і права
Національної академії прокуратури України

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (іноземний досвід та пропозиції для України)

Ключові слова: повноваження прокурора; ефективність кримінального переслідування; функціональні моделі прокуратур; угода про визнання вини.

Сьогодні головним завданням Української держави є реформування державного механізму, до складу якого входить прокуратура України – один з основних правоохоронних органів. Для суттєвого вдосконалення інституту прокуратури необхідно звернути особливу увагу на функціональне призначення діяльності прокурорської системи як такої. Серед українських науковців поширені дискусії з приводу місця прокуратури у механізмі сучасної держави. Проте першочергове значення, на нашу думку, має все ж функціональний елемент її вдосконалення в умовах сьогодення та майбутнього. Про актуальність цього питання свідчить те, що: по-перше, в умовах оптимізації та удосконалення механізму держави недопустимим є необґрунтоване дублювання функцій органів державної влади; по-друге, є потреба у підвищенні ефективності функціонування апарату держави; по-третє, існує необхідність вироблення чіткого механізму взаємодії органів державної влади.

Доцільно зазначити, що функціонування інституту прокуратури є відносно нетривалим. Активна форма його становлення відбулася лише близько 150 років тому, але вже за такий час інститут прокуратури запроваджений, зі своїми особливостями, майже в усіх країнах світу. У процесі цього розвитку з'явилися цілі прокурорські системи.

Аналіз прокурорських систем найбільш розвинених країн світу, переважно як приклад позитивного досвіду, вказує, що дослідники не завжди глибоко вникають у

сутність тієї чи іншої прокурорської системи. Тому метою даної статті є оцінка особливостей діяльності прокурорських систем Сполучених Штатів Америки (США) та деяких країн Європи, визначення переваг, недоліків їхнього функціонування та основних засад підвищення ефективності у сфері кримінального переслідування. При цьому особливу увагу варто спрямувати на виокремлення позитивного досвіду для реформування вітчизняної системи органів прокуратури.

У світовій прокурорській практиці склались три основні функціональні моделі прокуратури: з домінуючою функцією – кримінальне переслідування (США, Франція, Німеччина, Італія); з домінуючою функцією – нагляд за законністю (КНР, Куба, В'єтнам, Російська Федерація); змішана функціональна модель, що зводиться до наявності двох вказаних основних функцій (країни пострадянського простору) [1, 83].

Також науковці класифікують прокурорські системи на монофункціональні та поліфункціональні, залежно від обсягу функцій, які покладаються на прокуратуру. Більш ефективною, як вказує аналіз світової практики, є діяльність монофункціональних прокурорських систем, а особливо прокуратур з домінуючою функцією кримінального переслідування. Кримінальне переслідування тут слід розглядати як діяльність з порушення кримінальної справи, встановлення та затримання особи й застосування щодо неї запобіжних заходів, пред'явлення обвинувачення, складання обвинувального вис-

новку, направлення справи до суду та підтримання державного обвинувачення в суді [2, 71; 3, 13].

Зокрема, у США прокурор є центральною фігурою в управлінні кримінальним судочинством, оскільки приймає найбільш важливі рішення щодо його провадження. Перед прокурором стоїть завдання правової оцінки та кваліфікації фактів, представлених поліцією. Крім того, у процесі обвинувачення особи прокурор має зібрати широке коло доказів, взяти до уваги ступінь шкоди, заподіяної злочином, визначити відповідне покарання щодо конкретного злочину або особи злочинця.

В ідеалі будь-яка особа, обвинувачена у вчиненні злочину, в США має право на справедливий і швидкий суд (день у суді). Сутність приписів законодавства така, що держава має довести провину поза всякими розумними сумнівами, обвинувачений має право бути судимим судом присяжних – своїх однолітків, і неупереджені судді мусять ретельно зважити на всі факти під час винесення вироку.

Проте реальність від цього ідеалу кримінального судочинства значно відрізняється. У переважній кількості випадків для обвинуваченого «день в суді» – кілька хвилин, які полягають у визнанні своєї вини. Тобто у США діє складна система суду присяжних, і лише 10% обвинувачених отримують право її використовувати. Для більшості ж правосуддя здійснюється шляхом укладення угод про визнання вини в обмін на обіцянку зниження розміру покарання або застосування більш м'якого покарання [4]. Головну функцію у цій системі виконують саме органи прокуратури.

Найсуттєвішою особливістю прокурорських повноважень у США є їх дискреційність, тобто наявність повноважень прокурора, які він застосовує на власний розсуд. При правильному їх використанні такі повноваження значно сприяють здійсненню правосуддя, проте створюють і великий потенціал для зловживання зі сторони обвинувачення.

Система кримінального судочинства у США дедалі більше тяжіє до угоди про визнання вини як до способу вирішення кримінальних справ. Кримінальне переслідування та угоди про визнання вини лежать в основі влади прокурора у США. Перший формаль-

ний обов'язок прокурора – визначити, чи потрібно особу обвинувачувати у вчиненні злочину, і якщо так, яке звинувачення потрібно пред'явити. Втім, не владні повноваження у сфері кримінального переслідування роблять прокурорську систему США центральним елементом у здійсненні судочинства, а швидше владні повноваження щодо звільнення від переслідування, навіть за умов достатності доказів для нього [5, 700–704].

Угода про визнання вини – це договір з державою, зміст якого полягає у тому, що обвинувачений визнає себе винним у менш важкому злочині, відмовляється від суду присяжних, від інших процесуальних прав та отримує менше покарання, уникаючи судового розгляду в повному обсязі та за більш тяжким обвинуваченням, згідно з яким йому загрожує можливість присудження суворішого покарання [6, 28–29].

Угода про визнання вини укладається між обвинувачуваним і прокурором. Прокурори ж сьогодні у США мають більше ніж коли-небудь важелів, щоб змусити обвинувачуваного укласти таку угоду. Такими важелями, зокрема, виступають: велика диференціація покарання; обвинувачення особи у вчиненні декількох злочинів одночасно; обвинувачення особи у вчиненні злочину без належних доказів (прокурорська тактика ведення переговорів); необмежена можливість зняття обвинувачення, що недостатньо підтверджене доказами, на більш пізніх етапах кримінального переслідування. Вказані повноваження прокурора дають йому невичерпну можливість впливу на обвинуваченого під час ведення переговорів з приводу укладення угоди про визнання вини. При цьому захист має досить обмежений доступ до матеріалів кримінальної справи на етапі переговорів і не в змозі перевірити реальний потенціал обвинувачення. Додатковий важіль впливу є у прокурора щодо осіб, які мають певну кількість судимостей, і тих, які вчинили злочин за обставин, що обтяжують покарання [7, 10; 8, 26–27].

Очевидно, що угода про визнання вини є домінуючим інститутом кримінального процесу у США, не елементом, доповненням до системи кримінального правосуддя, а власне є цією системою. Аналізуючи її ефективність, слід виділити основні переваги та недоліки.

Для обвинувачуваного перевагами укладення угоди про визнання вини є: звільнення від кримінального переслідування; уникнення невизначеності суду; кримінальна відповідальність за менш тяжкий злочин; у деяких випадках – застосування альтернативного або зниження покарання.

Переваги угоди про визнання вини для прокурора: дає змогу уникнути судових витрат; знижує навантаження прокуратури (знімає тягар переслідування чи доказування вини «поза всякими розумними сумнівами»); робить свій внесок в ефективність системи кримінального правосуддя (понад 90% справ вирішуються в ході переговорів з прокурором) [9, 2–3]; є доречною, коли потерпілий хоче уникнути публічного суду; усуває перспективу подальших апеляцій; забезпечує елемент визначеності.

Проте угода про визнання вини має і низку недоліків, до яких належать наступні: веде до маніпулювання судовою системою й можливості уникнути дотримання правових та конституційних принципів; створює потенціал для зловживання владою з боку прокурорів і суддів; сприяє зниженню ролі захисника, який може віддати перевагу своїм власним інтересам, а не інтересам обвинуваченого [10, 14]; призводить до того, що правопорушники отримують м'яке покарання; збільшує ризик судової помилки; найбільшого тиску зазнають обвинувачені, які можуть бути невинними.

Таким чином, інститут прокуратури у США наділений значним обсягом повноважень у сфері кримінального правосуддя, що з точки зору принципів справедливості та рівності є невинувинним. Проте така прокурорська система є ефективною у боротьбі зі злочинністю, у тому числі організовану, у забезпеченні повного та своєчасного розкриття злочинів, економії державних ресурсів.

У прокурорських системах країн континентального права угода про визнання вини також має місце, проте є низка принципів відмінностей. Прокурорські повноваження у країнах континентального права обмежені законом, виходячи з принципів доцільності та законності, на яких ґрунтуються прокурорські повноваження при здійсненні кримінального переслідування. Наприклад, у країнах, які дотримуються принципу доцільності, прокурори наділені високим

ступенем автономії у прийнятті рішень (Франція, Нідерланди), а в країнах, які дотримуються принципу законності, навпаки, прокурори зобов'язані здійснювати кримінальне переслідування, коли достатньо доказів для доведення вини особи, і тут не може бути мови про суспільний інтерес для прийняття рішення прокурором (Німеччина, Італія) [8, 30–31].

Прокурорська система у Німеччині характеризується тим, що, на відміну від США, прокурор наділений мінімальним обсягом дискреційних повноважень, а точніше, вони майже відсутні. За такої функціональної моделі німецький прокурор не може приймати рішення про кримінальне переслідування на власний розсуд, а керується принципом законності, що зобов'язує його порушувати кримінальне переслідування у кожному конкретному випадку, щодо усіх правопорушників (за винятком випадків, встановлених законодавством, наприклад, дрібного правопорушення). Саме винятки з цього правила зробили можливим розвиток у Німеччині інституту угоди про визнання вини [5, 675].

Угода про визнання вини в Німеччині реалізується у трьох формах:

1. Прокурор може звільнити обвинувачуваного від кримінальної відповідальності за злочин невеликої тяжкості, якщо усунена заподіяна шкода і громадський інтерес не вимагає подальшого кримінального переслідування.

2. Угода здійснюється у кримінально-процесуальному порядку, полягає у підготовці прокурором документа, в якому міститься обвинувачення особи у вчиненні злочину і визначається покарання за нього. За цією формою угоди про визнання вини покарання може включати лише штрафні санкції, позбавлення волі на строк до одного року, обмеження спеціального права (наприклад, права керування автомобілем) і конфіскацію прибутків, одержаних у результаті вчинення злочину. Прокурор має отримати дозвіл від судді, щоб документ набув юридичної сили, після чого він передається обвинувачуваному, який протягом 14 днів приймає пропозицію прокурора або віддає перевагу судовому розгляду своєї справи на загальних підставах.

3. Угода про визнання вини втілюється шляхом ведення переговорів між прокурором та обвинуваченим (і його захисником).

Така форма угоди, на відміну від попередніх, не заміняє суд. Проте перевага для прокурора полягає у тому, що визнання вини може скоротити тривалість судового розгляду, а перевага для обвинуваченого – у тому, що прокурор може висунути обвинувачення у менш тяжкому злочині, а також у подальшому застосуванні більш м'якого покарання [8, 35–38].

У Німеччині відмова обвинуваченого від укладення угоди про визнання вини не є підставою для посилення суворості покарання, як у США. Прокурори не використовують можливість застосування суворішого покарання для тиску на обвинувачуваного у спонуканні його до укладення угоди про визнання вини.

На основі принципу законності діє і прокурорська система Італії, обов'язкове кримінальне переслідування являє собою традиційну спадщину цієї країни. Навіть у Конституції Італії одне з положень закріплює принцип обов'язкового кримінального переслідування [11, 441]. Прокуратура тут також є одним із основних суб'єктів кримінального правосуддя, проте прокурорські повноваження значно обмежені судовим контролем. Ймовірно, це пояснюється тим, що судова і прокурорська системи в Італії інституційно пов'язані між собою, прокуратура є частиною судової влади [12, 1].

У прокурора в Італії немає, як у США, необмежених повноважень щодо укладення угоди про визнання вини. На формування інституту угоди про визнання вини в Італії суттєво вплинуло положення ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує, що будь-яка особа, обвинувачена у вчиненні злочину, «має право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Тому в систему кримінального правосуддя Італії у 1988 році було запроваджено лише ряд спрощених процедур судового розгляду. Наприклад, згідно з італійським законодавством обмеженою формою угоди про визнання вини можна вважати *applicazione della pena su richiesta delle parti*, що перекладається як «застосування покарання на прохання сторін». Згідно з цим положенням, прокурор і адвокат можуть узгодити покарання, що має бути призначене, і просити суддю прийняти цю

пропозицію. Така пропозиція дає змогу зменшити діапазон можливого покарання для обвинуваченого, вирок не зараховується у судимість. Суттєвими відмінностями італійської системи від США є те, що ці процедури обмежені колом справ і не замінюють судовий розгляд [13, 14; 11, 438].

Прокурорська ж система Франції діє на основі принципу доцільності. Прокурори не зв'язані необхідністю в усіх випадках проводити кримінальне переслідування, керуючись лише необхідністю підтримувати суворе обвинувачення. У Франції прокурори є посадовими особами судової влади, і головний обов'язок прокуратури полягає у швидкому визначенні справедливого обвинувачення й представленні його перед судом. Це положення закріплено у французькому кримінально-процесуальному кодексі і надає прокурору можливість не порушувати кримінальну справу навіть за наявності доказів, достатніх для доведення вини обвинувачуваного. Внаслідок чого у Франції, як і в США, більшість фактів про вчинення злочинів, зареєстрованих у прокуратурі, не закінчуються судовим розглядом. За різними оцінками від 50% до 80% таких фактів, доведених до відома прокурорів, вирішуються на стадії провадження [8, 30–31].

Прокурор у Франції наділений широкими повноваженнями у сфері укладення угоди про визнання вини, і це дає можливість уникнути перевантаження судової системи. Однак процес укладення угоди про визнання вини має свої особливості. Процедура визнання вини може застосовуватися для кримінальних проступків, за які передбачено покарання у виді штрафу або позбавлення волі на термін не більше 5 років, а також тяжких злочинів, вчинених з необережності. Обвинуваченому надається можливість укласти угоду про визнання вини або відмовитися від цієї процедури протягом 10 днів. Порядок укладення угоди передбачає дві основні умови: обов'язкове ведення протоколу переговорів і обов'язкова участь захисника.

Після досягнення згоди між сторонами справу розглядає голова окружного суду або призначений ним суддя. Скорочена судова процедура проходить дві стадії: заслуховування обвинувачуваного суддею; управління кримінальним обвинуваченням (фактично це судовий контроль укладеної угоди про визнання вини). Проте, на відміну

від Італії та й, певною мірою, Німеччини, суддя не схвалює угоду, укладену між прокурором і обвинувачуваним, а затверджує покарання. Таким чином покарання набирає юридичної сили [13, 7–9].

Пошук більш ефективних і справедливих способів вирішення кримінальних справ, діяльності органів кримінального переслідування, у тому числі прокуратури, є основою шляху до верховенства права. Досвід деяких країн (зокрема, Грузії, Боснії та Герцеговини) показує, що навіть запровадження змін, які здаються переважно технічними і процедурними, може серйозно вплинути на зростання ефективності у провадженні кримінальних справ та економії процесуальних ресурсів [14, 417].

Одним із шляхів зміцнення прокурорської влади у системі кримінального судочинства є запровадження інституту угоди про визнання вини. Цей крок, безперечно, здатен забезпечити значно більшу ефективність прокурорської системи будь-якої країни. Ключовими перевагами цього підходу слід вважати насамперед зниження відсотку нерозглянутих справ, а також легітимізацію компромісу між прокурором та обвинувачуваним, розширення принципу індивідуалізації покарання, закладення потенціалу до поступового зниження кількості кримінально-виконавчих установ, слідчих ізоляторів, ізоляторів тимчасового тримання тощо.

В Україні діє принцип законності кримінального судочинства, якому підпорядковується і вся прокурорська система. Проте повноваженнями порушити кримінальне переслідування наділені не лише органи прокуратури, а й органи дізнання, слідчі інших правоохоронних відомств. Згідно зі ст. 6 та ст. 11-1 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України) кримінальне переслідування має тривати до настання обставин, що виключають провадження у кримінальній справі, або закінчення строків давності. Таким чином, прокурорська систе-

ма України більше зв'язана принципом законності, ніж прокурорські системи Німеччини чи Італії.

Крім того, за нинішніх законодавчих реалій запровадження інституту угоди про визнання вини і надання органам прокуратури повноваження у цій сфері є неможливим з таких причин:

- це суперечить ч. 1 ст. 62 Конституції України (вина особи встановлюється обвинувальним вироком суду);

- виникає конфліктність із завданнями кримінального судочинства (згідно зі ст. 2 КПК України кожен, хто вчинив злочин, має бути притягнений до відповідальності);

- постає суперечність із принципами кримінального судочинства, наприклад змагальності і диспозитивності, що закріплені у ст. 16-1 КПК України. Адже визнання обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є у справі (ч. 2 ст. 74 КПК України);

- виникає небезпека неоднозначного сприйняття цього інституту суспільством.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ефективність діяльності органів прокуратури України необхідно підвищувати, в тому числі шляхом посилення їх повноважень у сфері кримінального переслідування. Щодо запровадження інституту угоди про визнання вини є низка проблем, проте потрібно враховувати як недоліки, так і переваги цієї процедури у вирішенні кримінальних справ. Про доцільність впровадження такої процедури у кримінальне судочинство України можуть свідчити, по-перше, вичерпані можливості підвищення ефективності існуючої системи кримінального судочинства; по-друге, очевидне відставання у розвитку вітчизняного кримінального судочинства порівняно з іншими країнами, в тому числі європейськими; по-третє, перевантаження органів прокуратури та слідства; по-четверте, перевантаження судової системи.

Список використаних джерел:

1. Резнік О. Функціональна модель прокуратури (поняття і різновиди) / О. Резнік // Вісник прокуратури. – 2008. – № 3 (81). – С. 81–83.
2. Куц В. Деякі аспекти теоретичного обґрунтування доцільності зміни конституційного статусу прокуратури України / В. Куц // Реформування органів прокуратури України: проблеми і перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 жовтня 2006 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2006. – С. 69–71.

3. Кримінальне переслідування за вчинення умисних вбивств: прокурорський нагляд та підтримання державного обвинувачення: навч. посіб. / [І.М. Козьяков, Г.О. Ганова, І.Є. Мезенцева та ін.]. – К.: Антураж А, 2010. – 136 с.

4. Law: Is Plea Bargaining a Cop-Out? / TAME in partnership with CNN U.S.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,916340-1,00.html>

5. Melilli K.J. Prosecutorial Discretion in an Adversary System / Kenneth J. Melilli. – Brigham Young University Law Review. – P. 669–704.

6. Sandefur T. In Defense of Plea Bargaining / T. Sandefur. Pacific Legal Foundation. Regulation. – Fall, 2003. – P. 28–31.

7. Bar-Gill O. The Prisoners' (Plea Bargain) Dilemma / O. Bar-Gill, O. Ben-Shahar. Journal of Legal Analysis. – Summer, 2009: Vol. 1, № 2. – P. 1–86.

8. Ma Y. Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: a comparative perspective / Y. Ma // International Criminal Justice Review. – 2002. – Volume 12. – P. 22–52.

9. Fisher G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America. / G. Fisher. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. – 397 p.

10. Potrebic Piccinato M. Plea bargaining / M. Potrebic Piccinato. The International Cooperation Group – Department of Justice of Canada. – 2004. – 22 p.

11. Pizzi W. The battle to establish an adversarial trial system in Italy / W.T. Pizzi. – Mariangela Montagna. Michigan Journal of International Law. – 2004. – Vol. 25, P. 429–466.

12. Fabri M. Criminal procedure and public prosecution reform in Italy: a flash back / M. Fabri. – Bologna, National Research Council. – 2007. – 12 p.

13. Bagirov Anar Ramiz Oglu. Technical paper on Plea bargaining and issues related to its implementation in Azerbaijan / Bagirov Anar Ramiz Oglu. // Support to the anti-corruption strategy of Azerbaijan (AZPAC). – 2008. – 30 p.

14. Alkon C. Plea Bargaining as a Legal Transplant: A Good Idea for Troubled Criminal Justice Systems? / C. Alkon // Transnational law & contemporary problems. – 2010. – Vol. 19. – P. 355–418.

Валерій КРАВЧУК

**УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
(іноземний досвід та пропозиції для України)**

Резюме

Стаття присвячена дослідженню особливостей діяльності прокурорських систем США та деяких країн Європи, аналізу переваг, недоліків їхнього функціонування та основних засад ефективності у сфері кримінального переслідування.

Валерій КРАВЧУК

**СДЕЛКА О ПРИЗНАНИИ ВИНЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ В СФЕРЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
(иностранный опыт и предложения для Украины)**

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей деятельности прокурорских систем США и некоторых стран Европы, анализу преимуществ, недостатков их функционирования и основных факторов эффективности в сфере уголовного преследования.

Valeriy KRAVCHUK

**PLEA BARGAINING AS A WAY OF INCREASING THE EFFECTIVENESS
OF PROSECUTOR'S ACTIVITY IN CRIMINAL PROCEDURE
(foreign experience and propositions for Ukraine)**

Summary

The article is dedicated to the specific features of prosecutorial systems in the USA and several European countries, analysis of benefits and weaknesses of their functioning and the main efficiency factors in the criminal prosecution.